

najvećim dosezima ove publikacije, a to su: egzaktni podatci o artikulacijskim značajkama jedinica čakavskoga akcenatskoga sustava dobiveni primjenom preciznih računalnih programa, te u skladu s time redefiniranje nekih stavova, primjerice o fizionomiji akuta, koji su se do sada smatrali općeprihvaćenima; tumačenje intonacije, kvantitete i siline primjenom suvremene poststrukturalističke nelinearne fonološke teorije koja se na primjeru čakavske akcentuacije pokazala funkcionalnom; klasifikacija tipova kvantitativnih mijena, osobito duljenja, u čakavskome narječju i pokušaj njihova tumačenja; izdvajanje akcentat-

skih tipova prema trima čakavskim sustavima i na koncu prvi sustavan prikaz razvoja čakavskoga akcenatskoga sustava od posljednje faze praslavenskoga jezika naovamo. Zbog iscrpnoga je prikaza relevantne slavističke literature o praslavenskoj akcentuaciji i iznošenja suvremenih stavova ova knjiga ujedno i prolegomena u studiju slavenske akcentuacije, a zbog tumačenja primjene suvremenih tehničkih dostignuća i teorijskih spoznaja ona može biti metodološki predložak fonetičarima i fonolozima. Od pojave je ove knjige svako iole ozbiljnije bavljenje akcentuacijom bilo kojega čakavskoga govora nezamislivo bez nje.

Sanja Zubčić

TRAGOM ISTRAŽIVANJA TURNANSKOGA I DELNIČKOGA GOVORA

Josip Lisac
TRAGOM ZAVIČAJA

(Književni krug, Split, 2006.)

Josip Lisac, jedan od najboljih poznavatelja hrvatske dijalektologije i povijesti hrvatskoga jezika te jedan od najplodnijih hrvatskih jezikoslovaca (*Hrvatski jezik i njegovi proučavatelji*, 1994., *Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, 1996., *Hrvatska dijalektologija 1. Hrvatski dijalekti i govori štokavskog narječja i hrvatski govori torlačkog narječja*, 2003. itd.), rođen je u Turnima kod Delnica u Gorskom kotaru.

Svoju je novu knjigu *Tragom zavičaja* posvetio, kao što daje naslutiti njezin naslov, kraju iz kojega je ponikao, točnije govornima koje zasigurno poznaje najbolje.

U predgovoru autor napominje da knjiga sadrži njegovu doktorsku disertaciju obranjenu 1986. te da je, premda je neke njezine dijelove objavio, objelodanjuje jer je njegov rad korišten u "znanstvenome

radu većeg broja proučavatelja". Intervencije koje je unio, dodaje, neznatne su, bez uključivanja recentnije literature, pri čemu ponajprije izdvaja knjigu *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru* Vide Barac-Grum iz 1993., otisnutu autoričinu disertaciju obranjenu 1989. Da knjiga nije posebno pripremana za ovo izdanje, osim neažurirane literature, potvrđuje i metodologija koju slijedi, a koja se primjenjuje u izradi doktorskih disertacija.

Rasprava obrađuje dva govora koja autor drži reprezentativnim za goransko kajkavsko područje: govor Gornjih Turni i govor Delnica. Njihov je odabir omogućio osim međusobne usporedbe i usporedbu s ostalim goranskim kajkavskim govorima, kao i s drugim dijelovima kajkavštine, s čakavskim sjevernim punktovima, zapadnim štokavskim govorima u Gorskom kotaru te sa susjednim slovenskim govorima. Goranski kajkavski dijalekt i Josip Lisac dijeli na dva poddijalekta: istočni od Lukovdola do Osojnika, sa snažnijim čakavskim utjecajem, i zapadni poddijalekt što se proteže od Zaumola i Plemenitaša. Među njima delnički govor predstavlja zaseban tip, a turnanski ulazi u brodski (brodskokupski) tip.

U sljedećoj točki uvodnoga dijela Josip Lisac izlaže dosege dotadašnjega istraživanja kajkavštine u Gorskom kotaru. Podrobnije se osvrće na rad Rudolfa Strohala upozoravajući na niz pogrešaka, osobito kada je riječ o akcentu. Neki su autori, naglašava Josip Lisac, dali dobre priloge istraživanju goranskih kajkavskih govora: A. M. Lukjanenko točno je zapazio utjecaj slovenskoga jezika na delnički govor, Majnaričevi su zapisi

temeljiti, a najboljim prilogom za istraživanje goranskoga dijalekta ocjenjuje Ivićev osvrt iz 1961., u kojem je autor primijenio dosege strukturalističke lingvističke. Radove Božidara Finke i Vide Barac-Grum drži prinosima koji se "odlikuju znatnom pouzdanosti", "ali se ne bi moglo reći da su besprijekorni". Uz ekscerpirane podatke iz navedene literature, autor je svoju raspravu temeljio na vlastitu terenskom istraživanju koje je provodio od 1981. do 1984. s govornicima iz Gornjih Turni i iz Delnica.

U drugome poglavlju autor je prikazao povijesno-etnografske činjenice prostora kojemu pripadaju ta dva dijalektološka punkta ističući bitnu ulogu Frankopana pri naseljavanju i Zrinskih koji su u Delnice doveli stanovništvo s imanja oko Čabra, današnjega Broda na Kupi i Gerova. Pobija Strohalovu tvrdnju da su Delničani prije odlaska u Kranjsku bili čakavci. Nisu se, naime, piše autor, pokajkavili u nekoliko desetljeća. U 17. i 18. st. Delnice su naselili stanovnici novih prezimena. Nakon zapljene zrinsko-frankopanskih imanja, dijeleći sudbinu okolnih mjesta, potpale su pod ugarsku, a zatim pod austrijsku vlast. Prema dostupnim podacima zaključuje, pak, da su Gornji Turni naseljeni u 17. st.

U trećem poglavlju Josip Lisac opisuje vokalizam govora Gornjih Turni i govora Delnica. Razlikuje sustav pod dugim akcentom (samo naglašeni vokali su dugi), sustav pod kratkim akcentom te sustav izvan akcenta. U turnanskom govoru određuje temeljan sustav kojemu pridružuje još dva para fonema: otvorenih i zatvorenih /e/ i /o/. Otvoreni se /e/ sporadično javlja i kao diftong je, zatvo-

reni je podrijetlom od jata, a fakultativno se javlja i diftonška realizacija neutralnoga dugoga /e/. Otvoreni je /o/ ponekad i diftonški ostvaren kao [ɔɔ], a neutralni /o/ i kao diftong [ɔo]. Sustav pod kratkim akcentom bez neutralnih je /e/ i /o/ te s fonemom /ə/, koji je "srednji ili možda blago prednji nelabijalni glas", (str. 31), dok nenaglašeni sustav ima jednake foneme osim /ɔ/.

Delnički se inventar razlikuje od turnanskoga diftonzima /ej/, /j̥e/, /ou/, /ɔo/ uz /ɛ:/, /a:/, kao i sporadičnim diftonzima otvorenog /e/ i zatvorenog /a/. Kratki naglasni sustav uz temeljne vokale, osim /e/ koje je otvoreno i zatvoreno, razlikuje /ə/ i bilabijalni /ü/ koji se može ostvariti i diftonški. Nenaglašeni sustav ima otvoreno i zatvoreno /e/, zatvoreno /o/, /ə/, /a/ te visoke /i/ i /u/. Diftongacija je u delničkom govoru slobodna uz rijetke iznimke.

U sljedećoj točki autor donosi povijesni izvod vokala i brojna oprimjerenja osvrćući se usput na točne ili pogrešne zapise u dotadašnjoj literaturi: *jata*, *šva*, *v+ə* (s čakavskim rezultatom u turnanskom govoru: *vavik*, *vas*, ali i *s y* od *vu-*, koje je jednako stanju središnjih kajkavskih dijalekata), nazalnih vokala, primarnih /e/ i /o/, samoglasnog /v/, vokala /u/, primarnih /i/, /y/, /a/, samoglasnog /t/ kao dvoglasa (tumačenje se njegova podrijetla razlikuje od onoga u recentnijoj literaturi koje je temeljeno uglavnom na Moguševu pristupu rezultatima toga vokala zbog njegova diftonškoga podrijetla). Obrazlaže i neke mijene temeljnih vokala poput akanja, npr. *matika*, a u daljnjem tekstu ističe bitna distribucijska ograničenja vokala.

Pod naslovom *Komentar* u istom poglavlju autor uspoređuje situaciju u delnič-

kom i turnanskom govoru s ostalom kajkavštinom, ali i šire, s mijenama unutar srednjojužnoslavenskoga dijasistema. Od ostaloga se dijela kajkavštine analizirani govori izdvajaju izostankom prve i druge kajkavske jednadžbe i time što su im, kao i drugim goranskim kajkavskim govorima, "najbliži srodnici najjužniji slovenski govori" (str. 61.).

U knjizi *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru* Vida Barac-Grum u jednoj od bilježaka navodi da je za "analizu gorskokotarskih govora značajna disertacija Josipa Lisca (Zadar, 1986.), koji je opisao govore Delnica i Turna u Gorskom kotaru" i napominje da je analiza u njezinoj knjizi rezultat istraživanja koje je provela s Božidarom Finkom u tim govorima, a Lišček joj je rad poslužio kao komparativan materijal. Prikazi ključnih elemenata o vokalizmu Delnica (jer se u knjizi iz 1993. autorica ne bavi govorom mjesta Turni) u obje knjige djelomice su različiti: dok Vida Barac-Grum duge vokale /i/, /u/ i /ü/ uvrštava u delnički vokalizam jer "predstavljaju izofonemsku karakteristiku u gorskokotarskom kajkavskom vokalizmu", Josip Lisac ih smatra pojedinačnim ostvarajima i određuje ih uvijek kratkim (naglašavajući da se /ü/ izgovara nešto dulje). Vida Barac-Grum argumentira svoj stav opozicijom dugog i kratkog /i/ (koji se "realizira u okviru y glasa"), primjerice *sin* ('sin') s duljim i kraćim ostvarajem, te *syn* ('simo'), koja, dakle, uvjetuje razliku u značenju riječi. Fonološku razlikovnost utvrđuje i između /u/ i /ü/.

U poglavlju o konsonantizmu u skladu s pristupom u prikazu vokalizma Josip Lisac predstavlja inventar, realizaciju i

distribuciju konsonanata turnanskoga govora i delničkoga govora. Razlikuju se postojanjem /ʍ/ i perifernošću (u turnanskom govoru sustavnih) fonema /l/ i /ń/ u delničkom govoru. U oba je sustava /ʒ/ marginalan fonem. Posebnost je delničkoga govora i odnos /l/ i /ʍ/. Oba se javljaju u tipičnim položajima fonema /l/, odnosno, smjer je usustavljanja prema zamjeni toga fonema fonemom /ʍ/, što zaključuje i Vida Barac-Grum u svojoj raspravi. Josip Lisac poput Jakoba Riglera tu pojavu na kraju riječi i ispred konsonanta, pa i ispred neprednjih vokala, zove *švapanjem* (ali bilježi i primjere neizmijenjenog /l/, npr. *μòvyn* ('lovim'), ali *lábut*). U povijesnom izvodu suglasnika i suglasničkih skupina autor se zadržao i na razvoju praslavenskoga /ř/ kao r+j, češćega u govoru Turni (npr. *bô:rja*), ujednačenome /č/ i /č/, izmjeni skupine *dj > j* itd.

U zaključku o konsonantizmu ističe da se goranski kajkavski govori udaljuju od ostalih kajkavskih govora i zbog čakavskoga utjecaja, primjerice razvoja *zgj, zdj > žj* i izostanka zvučnih afrikata. Rezi-mira i kajkavske crte zajedničke sa slovenskim susjednim dijalektom, poput promjene *tj > č, rj*, obezvučenja finalnih zvučnih opstruenata, protetskoga *v-*.

U poglavlju pod naslovom *Prozodija* autor prikazuje inventar, realizaciju i distribuciju prozodijskih jedinica delničkoga i turnanskoga govora. Drži ih tipičnim za goranske zapadne kajkavske govore. Relevantnim određuje mjesto akcenta i kvantitetu (Vida Barac-Grum u svojoj raspravi iz 1993. uočava i "poništanje i kvantitativnih razlika" u delničkom govoru). Nenaglašene su duljine utrnute, zaključuje dalje Josip Lisac, pa se dugi

samoglasnici javljaju jedino pod naglas-kom. Silina je uglavnom na pretposljednju slogu, iznimno na ultimi (obično u novijim posuđenicama), ali i na antepenultimi. Autor upozorava i na neke netočno zapi-sane ovjere (primjerice Strohalove, Vide Barac-Grum u istraživanjima do 1986.). Naglašava duljenje refleksa primarnog akuta osim u jednosložnim riječima i na ultimi, pomak siline primarnoga dugoga silaznoga akcenta i kratkoga silaznoga akcenta na sljedeći slog i zatim vraćanje siline, što vrijedi i za rubna područja slovenskoga jezika itd.

Drugo je veliko poglavlje posvećeno morfologiji turnanskoga govora i delnič-koga govora. Morfologiju, kao i u kasnijem poglavlju sintaksu, prikazuje nekom-paratistički, ponajprije zbog nedostatnih podataka u literaturi o ostalim kajkavskim gorskokotarskim punktovima (danas je morfoloških podataka znatno više, ali kada je riječ o sintaksi, zaključak i dalje vrijedi). Iznosi padežne nastavke imenica, uočava da je zaseban vokativ opstao samo u nekim primjerima, da nema ujednačavanja A prema G u imenica za neživo, da je izgubljen dual, ali i da se uz brojeve 2, 3, 4 ovjerava *sina* i *siny* itd. I u opisu morfologije imenica svih triju rodova mogu se pratiti razlike u bilježenju pojedinih padežnih morfema u ovoj knji-zi i u knjizi *Čakavsko-kajkavski govorni kontakt u Gorskom kotaru*.

U deklinaciji je pridjeva obaju govora Josip Lisac zapazio gubljenje kategorije određenosti i neodređenosti. Očuvana je samo u N jd. m. r., a ostale padeže obilje-žuje razlika u vokalizmu i u prozodijskim značajkama. Neodređeni je oblik (neg-dašnje palatalne varijante) uglavnom dio

imenskoga predikata, ali i atributa, dok je određeni lik zabilježen jedino u atribuciji. Posebnost na koju upozorava autor uporaba je pokazne zamjenice u funkciji člana. Pojedini su pridjevi samo određeni, drugi neodređeni. Dekliniraju se prema pridjevsko-zamjeničkoj promjeni, a oni ž. r. u jd. prema nominalnoj deklinaciji tipa *žena* bez obzira na kategoriju određenosti. Autor je nabrojio nastavke za komparativ i istaknuo mogućnost uporabe konstrukcije *bolje* + pozitiv (Vida Barac-Grum uz te mogućnosti navodi i tvorbeni morfem *-ši*). Podrobno je prikazao deklinaciju zamjenica, zamjeničkih pridjeva, a zabilježio je i uglavnom polazne oblike brojnevnih riječi.

U opisu glagola autor je jednostavne i složene oblike potvrdio nizom primjera. U oba je govora zabilježen apokopirani infinitiv, omogućen utrnućem supina. Posebnost je analiziranih govora vidljiva i u iskazivanju potvrdnoga odgovora (ne i futura) nenaglašenim prezentom pomoćnoga glagola *htjeti* i infinitiva, dok se futur izražava svršenim prezentom pomoćnoga glagola *biti* i glagolskim pridjevom radnim, a budućnost se iskazuje i prezentom svršenih ili nesvršenih glagola. U oba govora ne funkcioniraju supin, imperfekt i glagolski prilog prošli. Od nepromjenjivih vrsta riječi autor navodi ovjerene priloge, prijedloge, veznike i uzvikve.

Posebno je važno poglavlje o sintaktičkim značajkama turnanskoga i delničkoga govora jer je sintaksa zanemarena u dijalektološkim istraživanjima. Iznimkom su vrijedni Magnerovi, Bauerovi, Težakovi i Šojatovi prilozi o kajkavskoj sintaksi, ističe autor. Među sintaktičkim su značajkama koje Josip Lisac utvrđuje u oba

govora i mogućnost uporabe zamjenice za 3. l. pl. pri izricanju poštovanja, mogućnost naglašavanja riječi koje su u mnogim hrvatskim idiomima samo enklitike, konstrukcije za + *infinitiv*, iskazivanje pripadanja "i uz imenice koje znače što živo" prijedlogom *od* itd.

Komparatistički pristup leksičkoj problematici temeljen je u prvome redu na rezultatima istraživanja Svetlane Zajceve o slavenskoj leksici. Josip Lisac neke tipične lekseme analiziranih govora stavlja u suodnos s ostalim kajkavskim, sa štokavskim, čakavskim a i slovenskim govorima (npr. *dišat*), a na kraju je analiza usmjerena i na razlike između turnanskoga i delničkoga govora.

U poglavlju *Sociolingvistička analiza suvremenoga govornoga stanja* autor izdvaja turnanski jezični sustav (koji osim govora Turni obuhvaća i govore okolnih naselja) i delnički, kojim se ranije osim u Delnicama govorilo i u Dedinu, u kojemu je u vrijeme pisanja autorove disertacije stanovništvo bilo jedino doseljeničko. Pišući o ušćuvanosti tih dvaju sustava, upozorio je i na neminovan prodor standardnoga jezika. Ustvrdio je, prihvaćajući Ivićevo tumačenje, da i u tim govorima, kao i u drugim organskim idiomima, najjači otpor utjecaju standardnoga jezika pruža "nerazlikovanje nekih jedinica u jezičnom sistemu", primjerice afrikata *č* i *ć*, *dž* i *đ* (str. 133.).

U zaključku je potvrdio pripadnost analiziranih govora zapadnomu poddijalektu goranskoga dijalekta koji se od istočnoga razlikuje na svim jezičnim razinama. Niz je zajedničkih značajki sa slovenskim govorima, dok je u istočnom poddijalektu jači noviji čakavski utjecaj.

Knjiga je upotpunjena: tekstovnim priložima, iscrpnim popisom izvora i literature (s preko 500 jedinica), korisnim kazalom imena i kartom gorskokotarskih punktova među kojima su označeni Gornji Turni i Delnice.

Vrijednosti rasprave *Tragom zavičaja* Josipa Lisca uz sustavan opis sinkronijskih i dijakronijskih jezičnih značajki turnanskoga govora i delničkoga govora pridoneose i brojna oprimjerenja. Definiranje međusobnoga odnosa tih dvaju govora, ali i suodnosa s drugim kajkavskim govorima, kao i s govorima susjednih narječja i inodijalekata nadgradnja su ove knjige.

Analitičko-sintetičkim pristupom na većini jezičnih razina autor je započeo i/ili zaokružio dijalektološki opis turnanskoga govora i delničkoga govora, ali i upotpunio sliku goranskih kajkavskih govora. Stoga je uistinu gubitak za hrvatsku dijalektologiju što ovi podatci nisu bili dostupni stručnoj javnosti i ranije u obliku knjige. Premda je autor o delničkome i turnanskome govoru u svojoj disertaciji zasigurno zapisao sve jezične činjenice koje je za istraživanja ustanovio, bilo bi svakako zanimljivo da je knjigu dopunio osvrtom na istraživanja gorskokotarskih kajkavskih govora koja su u međuvremenu provedena i tako ju učinio još aktualnijom.

Silvana Vranić

PREPOZNATLJIVA VRSNOĆA

RIJEČKI FILOLOŠKI DANI,
ZBORNİK RADOVA S MEĐUNARODNOGA
ZNA NSTVENOG SKUPA, KNJ. VI

(Filozofski fakultet, Rijeka, 2006.)

Jezik naš prijašnji i sadašnji

Šestu knjigu zbornika *Riječki filološki dani* uredile su Ines Srdoč-Konestra i Silvana Vranić, a svojim likovnim oblikovanjem naslovnica Zvonimir Pliskovac od prvoga broja učinio je zbornike prepoznatljivim nizom. Zahvaljujući njima i mnogim drugima te zahvaljujući financijskoj potpori Zaklade Sveučilišta u Rijeci i Grada Rijeke, koji je, čini se, od samoga

početka imao dosta razumijevanja za znanost, dobili smo ovu knjigu razigranih korica i ozbiljna sadržaja. Zanimljiv je impresum u kojem se nalazi popis recenzentata, ugledna ekipa od 23 recenzenta. Navođenje imena recenzentata u zbornicima, a pogotovo u časopisima nije uobičajeno, ali je poželjno da se vidi tko snosi odgovornost za sadržaj. Naravno da